

О. А. Самойленко
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики

Національний університет «Одеська юридична академія»

КАТЕГОРІЯ «ПРЕДМЕТ ПОСЯГАННЯ» В КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ НАУЦІ

Різноманітність поглядів вчених щодо категорії «предмет посягання», потреби сучасної практики розкриття та розслідування злочинів, специфіка використання кіберпростору підчас здійснення різноманітної злочинної діяльності, зумовлюють необхідність визначення сутності категорії «предмет посягання» як однієї зі складових понятійно-категоріального апарату криміналістичної методики. Для цього вважаємо за потрібне звернутися до кримінально-правової доктрини щодо предмету злочину. Адже, як справедливо писав І. О. Возгрин, само існування криміналістичної методики розслідування злочинів викликано встановленим законом переліком злочинних дій [1, с.18].

В теорії кримінального права найчастіше йдеться про так звані «предметні злочини», у яких предмет є ознакою складу злочину та виступає складовою частиною його об'єкта. Останній позбавлений фактично ознаки «матеріальності», традиційно визнається суспільними відносинами, яким злочином завдається шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди [2, с. 89]. Тому з теоретичних позицій в статтях КК України прямо йдеться про посягання на предмет злочину, як матеріальної природи (наприклад, на засоби доступу до банківських рахунків (ст. 200); порнографічні предмети (ст. 301); ЕОМ (комп'ютери), автоматизовані системи, комп'ютерні мережі чи мережі електрозв'язку (ст.ст. 361, 361-1), так й нематеріальної (відомості, що становлять комерційну чи банківську таємницю (ст.ст. 231, 232), об'єкти авторського і суміжних прав (ст. 176), інформацію, обробка якої відбувається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах (ст.ст. 361-2, 362) тощо).

З цих позицій П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко та деякі інші криміналісти ототожнюють предмет посягання з кінцевим продуктом злочину [3, с. 485], його наслідком [4, с. 346]. З поправкою на чинне кримінальне процесуальне законодавство можна перефразувати окремі тези криміналістів, зокрема: предметом посягання виступає результат злочинної діяльності суб'єкта, перед яким опиняється слідчий на момент прийняття рішення про внесення інформації про злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Наприклад, при вчиненні шпигунства із використанням обстановки кіберпростору предметами посягання стає

електронна інформація у вигляді відомостей, що становлять державну таємницю, та комп'ютерна мережа, в якій циркулювали ці відомості, що піддалася впливу в результаті застосування шкідливого програмного засобу з метою отримання доступу зацікавленої особи до відповідних відомостей. Узагальнення наукових праць, присвячених розслідуванню окремих видів злочинів, вчинених із використанням обстановки кіберпростору, дозволяють визначити, що комп'ютерна (електронна) інформація або зафіксовані аналогічним способом дані (відомості) майже безпеліційно визнаються предметом злочинного посягання [5; 6].

З позицій прагматичного бачення предмета злочину останній виступає річчю лише матеріального (реального) світу, яка характеризується певними фізичними ознаками. Для їх позначення в кримінальному праві часто використовують термін «безпосередній предмет злочину». Такий предмет внаслідок учинення злочину може знищуватися, псуватися, втрачати свої якості, переміщатися у просторі, змінювати власника, незаконно виготовлятися або вживатися, змінювати свій вигляд тощо [7, с. 110]. На думку М. Й. Коржанського, предмет злочину – це конкретний матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), фізичним чи психічним впливом на який заподіюється суспільно небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин [8, с. 173]. Тим самим вказуючи, або на матеріальну річ (у формі матерії, визначеної в просторі та часі), або на особу потерпілого, які піддаються злочинному впливу.

Криміналістика вивчає практичну діяльність з виявлення і розслідування злочинів з точки зору використання певних способів (слідчих дій), прийомів та засобів виявлення, фіксації, вилучення і використання слідів злочину як джерел доказів. Серед останніх відповідно до чинних норм КПК України називаються документи та «об'єкти кримінально протиправних дій», що виступають речовими доказами у справі. Сутність речових доказів традиційно підлягає характеристиці шляхом окреслення притаманних їм ознак, серед яких предметність визнається процесуалістами як невід'ємна ознака, що позначає матеріальний характер відомостей, що мають доказове значення (це речі або документи) [9, с.174]. Тож, з прагматичних позицій (з метою збирання та дослідження слідів злочину) предмет посягання у криміналістичному сенсі повинен мати фізичну (матеріальну) форму, що придатна для сприйняття слідчому. З цих позицій обґрунтованим уявляється віднесення до предметів посягання грошей, майнових комплексів, апаратних засобів комп'ютерної техніки та інших матеріальних цінностей, а суперечливим – немайнових цінностей як-от комп'ютерної (електронної) інформації, банківської та державної таємниці, персональних даних та інших утворень немайнового характеру, про які як предмети посягання наявна велика кількість публікацій.

Тож, в основу криміналістичних розробок предмета посягання окремих видів злочинів по-суті покладаються теоретичне (наукове) або прагматичне (практичне) бачення сутності предмета злочину в кримінально-правовій доктрині. Тому сутність категорії «предмет посягання» у криміналістичній науці є достатньо суперечливою. Колізія полягає у тому, що криміналісти, визнаючи в цілому обов'язковість матеріальних властивостей предмета посягання, в окремих методиках розслідування злочинів допускають наявність нематеріальних предметів злочину. Домінуючою в цьому контексті вважаємо позицію А. Ф. Волобуєва, який визнає, що властивості предмета посягання закономірно пов'язані з своєрідностями умов вчинення злочинів (умов існування предмета) [10, с. 57]. Описуючи предмет розкрадання, науковець наголошує на тому, що предмет посягання детермінує дії злочинців по підготовці, вчиненню і приховуванню цього злочину, які, в свою чергу, пов'язані з утворенням певних слідів – джерел доказів. Предмети посягання при вчиненні злочину потрібно розглядати через призму головної мети злочинців, умов її реалізації, які можуть мати як матеріальну, так й нематеріальну складову об'єктивної дійсності.

Перелік посилань

1. *Возгрин И. А.* Научные основы криминалистической методики расследования преступлений. Санкт-Петербург, 1992. Ч. 2. 48 с.
2. *Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І.* та ін. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. Київ; Харків, 2001. 416 с.
3. *Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І.* та ін. Криміналістика: підруч. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2001. 544 с.
4. *Пособие для следователей: расследование преступлений повышенной общественной опасности.* Москва, 1998. 444 с.
5. *Щербаковський М. Г., Пашиной Д. В.* Розслідування комп'ютерних злочинів: навч. посіб. Харків, 2010. 112 с.
6. *Документування злочинів у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку при проведенні дослідчої перевірки:* наук.-практ. посіб. та ін. Київ, 2010. 245 с.
7. *Бантшишев О. Ф.* Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): моногр. Київ, 2001. 122 с.
8. *Коржанський М. Й.* Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: Курс лекцій. Київ, 2001. 432 с.
9. *Ковальчук С. О.* Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: моногр. Івано-Франківськ, 2017. 618 с.
10. *Волобуєв А. Ф.* Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2001. 420 с.